

ТОЛЕРАНТНИЦЬКІ ІНТЕНЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ДУМЦІ (др.пол. ХІХ ст.)

Ще в оригінальних працях доби українського Просвітництва, приміром в Т. Прокоповича або М. Козачинського, міститься думка про пов'язаність між собою цінностей права, людяності і християнських настанов як основи ставлення до носія іншої мови, культури, релігії. Ця гуманістична інтенція не лише збереглася, але й набула більш розгорнутого вигляду у розвідках достойників Кирило-Мефодіївського товариства М. Костомарова, Т. Шевченка, інших.

В суспільно-політичній і духовній атмосфері пореформеного часу постали гостро питання про взаємини між відмінними складовими населення, що мешкало в межах української ойкумени, про соціонормативні засади, що покликані регулювати статус індивіда, визначати його права і свободи, в тому числі в контексті багатоманітних, різнорівневих взаємодій і відношень з іншими людьми, а також про те, якими мають бути контури української державності.

У руслі цього у вітчизняній думці зміцнюється розуміння цінності толерантності. Так, В. Антонович вказував на небезпеку для функціонування суспільства релігійного фанатизму, станового егоїзму, неповаги до прав особистості (на прикладі Польщі ХУІІІ ст.). Він виділив дві обов'язкові умови, яких слід дотримуватись: по-перше, це безальтернативність терпимості, і, по-друге, усвідомлення цієї необхідності власним сумлінням, а не під тиском ззовні [1, с. 300 – 301]. У зв'язку з цим В. Антонович розробляв проблему згоди. У статті «Про українофілів і українофільство» він писав, що ототожнення понять «єдність» і «одноманітність» стосовно уявлень про способи господарювання, організацію побуту, особливості вживаної мови і культури; нав'язування іншим власних естетичних суджень і таврування як злочинців тих, хто чинить цьому спротив, є причиною нетерпимості [2, с. 303]. Єдність тому й іменується та маніфестує себе таким чином, оскільки вона наголошує на факті поєднання несхожого, неоднакового, в той час як «одноманітність» сигналізує про брак індивідуального начала, знеособленість суспільного суб'єкта.

На неприпустимість нав'язування будь-кому у неоднорідному етноконфесійному середовищі чужих звичаїв, порядків, мови вказував Т. Воля [3, с. 435].

До високої культури полеміки закликав М. Костомаров. Одним із прикладів толерантної критики чужих поглядів є лист Г. Галагана до Юзефовича (1860 р.), в якому міститься чимало повчальних фраз для вираження водночас і поваги, і критики опонента [4, с. 332 – 333]. Увагу на те, що терпимість має бути не уявною, як це робив російський уряд, звернув М. Драгоманов у листі до учасників літературного конгресу у Парижі 1878 р.

Піднесення національної свідомості у пореформений період поставило питання про співвідношення націоналізму і гуманізму. Вони не суперечать одне одному, оскільки, на думку Т. Зіньковського, вихідним принципом є однакове ставлення до кожної людини : «Ми повинні толерантно поводитись з усякою іншою народністю і не знати ворогування до неї як до народності» [5, с. 82]. Політичним устроєм, який здатен забезпечити потреби національного розвитку, може бути як власна самостійна держава, так і федерація, де кожен народ має рівні права й можливості для підтримання своєї самобутності. Але як у першому, так і у другому випадках політика держави стосовно релігії і церкви повинна відповідати принципу нейтральності. Та ж вимога стосується і проблеми національного самовизначення особистості – за кожним має бути закріплене право належати до тієї чи іншої національності.

Зі схожих позицій виступав М. Драгоманов, який критикував «галушечний» патріотизм, адже сама історія та її трактування – це справа складних традицій, суб'єктивних уподобань. «Ми не признаємо ніяких примусових думок і почуттів ... а надто ненавистей до других національностей», підкреслював вчений [6, с. 137]. Відстоювати наші права на мову,

культуру, наші політичні права ми мусимо не іменем історії, котра часто проти нас, а іменем сучасного здорового глузду і робити це треба тактовно, адже лише при цьому з'являються реальні точки для спільності у взаємодії з іншими народами, із політичними опонентами, наголошував М. Драгоманов [146, с. 143].

Про пріоритет прав і свобод особистості як спонукальних чинників оптимізації суспільного й індивідуального життя на принципах толерантності писав Я. Головацький : «Кожен має право на свої політичні переконання, і кожен вільно мислячий громадянин повинен стільки визнавати свободи мислення за своїм співгромадянином, скільки від нього вимагає сам» [7, с. 181]. Принцип рівності прав і свобод всіх людей незалежно від їх національності в питаннях мови, освіти, і в першу чергу, віросповідання, був покладений авторами Програми «Громади» (1880 р.) в основу справедливого мирного співжиття поляків, болгар, сербів, євреїв, росіян, німців, представників інших народів на території України, вільного функціонування тут їхніх національно-культурних осередків.

Отже, українська думка др. пол. XIX ст. доволі глибоко і всебічно, з урахуванням прогресивних здобутків світової суспільно-політичної науки порушувала проблему толерантності, аналізувала її необхідність, напрями запровадження її норм у життя. В цілому ж цінності толерантності були близькими до української ментальності, виявляли свою співзвучність з психоемоційними вимірами народного духу. Українські мислителі цілком справедливо наголошували на ролі свободи людини, її природних прав і базованої на них духовної автономії як на передумовах реалізації та запровадження у практику суспільного життя цінностей терпимості, людяності, милосердя. В тогочасних умовах задля державної гарантії прав і свобод людини – фундаменту толерантності їм уявлялися можливими такі форми устрою як перебування у складі федерації з іншими дружніми народами, так і створення власної незалежної держави.

Використана література

1. Антонович В. Моя сповідь. Відповідь панові Падалиці (з приводу статті у VII книзі «Основи»: «Що про це думати?») і листа п. Падалиці у X книзі) / Антонович В. — Т.5. Кн.1: Тисяча років української суспільно-політичної думки : [у 9-ти т.] / [передм. О. Сліпушко, В. Яременко; упоряд. прим. О. Сліпушко]. — К. : Дніпро, 2001. — С. 292 — 302.
2. Антонович В. Про українофілів та українство / Антонович В. // Тисяча років української суспільно-політичної думки : [у 9-ти т.] — Т.5. Кн.1. / [передм. О. Сліпушко, В. Яременко; упоряд. прим. — О. Сліпушко]. — К. : Дніпро, 2001. — С. 303 — 310.
3. Воля Т. Братне послання українців сербському товариству «Зоря» // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9-ти т. — Т.5. Кн.1. / [передм. О. Сліпушко, В. Яременко; упоряд. Прим. — О. Сліпушко]. — К. : Дніпро, 2001. — С. 409 — 490.
4. Лист Г. Галагана до Юзефовича у 1860 році // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9-ти т. — Т.5. Кн.1 / передм. О. Сліпушко, В. Яременко; упоряд. прим. — О. Сліпушко. — К.: Дніпро, 2001. — С. 332 — 337.
5. Зінковський Т. Молода Україна, її становище і шлях // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9-ти т. — Т.5. Кн.2. / передм. О. Сліпушко, В. Яременко; упоряд. Прим. — О. Сліпушко. — К. : Дніпро, 2001. — С.75 — 88.
6. Драгоманов М. Листи на наддніпрянську Україну// Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9-ти т. — Т.5. Кн.2. / передм. О. Сліпушко, В. Яременко; упоряд. прим. — О. Сліпушко. — К. : Дніпро, 2001. — С.118 — 153.
7. Головацький Я. Пережите і вистраждане // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9-ти т. — Т.5. Кн.2. / [передм. О. Сліпушко, В. Яременко; упоряд. Прим. — О. Сліпушко]. — К.: Дніпро, 2001. — С. 153 — 186.

